תנ״ך · אחרונים · הרחב דבר · תורה

הרחב דבר על דברים

רבי נפתלי צבי יהודה ברלין [הנצי"ב]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הרחב דבר על דברים

רבי נפתלי צבי יהודה ברלין [הנצי"ב]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הרחב-דבר-על-דברים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ג 7
פרק ד 7
פרק ה 10
פרק ו 10
פרק ז 12
פרק ח 13
פרק ט 13
פרק י 14
פרק יא 14
פרק יב 14
פרק טו 16
פרק טז 16
פרק יז 17
פרק יח 17
פרק כא 18
פרק כב 18
פרק כג 20
פרק כד 21
פרק כה 21
פרק כו 21
פרק ל 23
פרק לב 25
פרק לג 27
פרק לד 31

פרק א

והנה כלשון זה המקרא אמר מלאכי הנביא האחרון זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים. רבוי דברים יש כאן. ומה נ"ל אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל. אלא לא בא להזהיר על גוף תורה שבכתב והקבלות שבע"פ, כי אם על פלפולה של תורה, שמתחלה נצטוה משה בחורב הוא לבדו, ועתה יהי' על כל ישראל, או כפי' השני אשר נצטוה על כל ישראל, ולא סודות התורה, על אלו לא הזהיר, וזהו שמסיים דיקא חקים ומשפטים. ומה שהגיע להנביא להזהיר על זה הוא, מפני שכל זמן שהיו ישראל בבית ראשון לא הרבו תלמידים ופלפולה של תורה ולהגדיל תורת העיון, עד שהגיע ליאשיהו המלך החסיד, וראה בספר תורה שנמצא שמוכנים לילך גולה, ואי' בירו' סוטה פ"ז שראה יאשיהו המלך הכתוב ארור אשר לא יקים את דברי התורה וגו', ע"ז קרע בגדיו ואמר עלי להקים, והיינו שראה הגלות, גם התבונן כי בזה האופן שהיו גדולי ישראל בזמנו שלא הרבו תלמידים הי' עלול שתאבד תורה מישראל ח"ו, על כן החזיק במעוזו, וכתיב בדהי"ב [ל"ה] ויאמר יאשי' ללוים המבינים לכל ישראל תנו את ארון הקודש בבית אשר בנה שלמה מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל, ופירשו חז"ל ביומא פ' הוציאו לו [נ"ב ב'] שצוה לגנוז את הארון, ועדיין לא נתבאר מה שאמר עתה עבדו את ה' וגו', איזה עבודה הגיע עתה להם, אלא משום שראה שידעך אור הארון ממקומו בקדשי הקדשים, וישראל יגלה מעל אדמתו, ואין אור תורה זורח בחו"ל שיהא הסברא סגי לכוין את הלכה מדעת עצמו, ע"כ הזהירם לעבוד את ה' ואת עמו ישראל, היינו שלא תהי' עבודתם את ה' בפני עצמם בהתבודדות, וזהו הנקרא משא בכתף כמש"כ בפ' קדש, אלא עבודת ה' תהי' יחד עם עמו ישראל, היינו ברבוי תלמידים להבין להם דרכי הלכה, ועפ"י דבר יאשי' קמו החרש והמסגר אלף, כולם עושי מלחמה של תורה בימי יהויכין בן בנו, כדתני' בספרי פ' האזינו על הא דכתיב החרש והמסגר אלף כולם עושי מלחמה, מה מלחמה עושין בני אדם הזקוקים בזיקין ונתונים בשלשלאות של ברזל, אלא כלם גבורים במלחמתה של תורה, ואחריהם באו אנשי כנסת הגדולה והזהירו עוד ואמרו שלשה דברים. הוו מתונים בדין, פי' שלא להורות מצד הסברא אלא עפ"י עומק החקירה בכח ההכרח שאי אפשר לומר באופן אחר, וזהו עפ"י הויות התלמוד במדרשות של תורה, והזהירו עוד והעמידו תלמידים הרבה, דמועיל לפלפולה של תורה כדתנן מרבה ישיבה מרבה חכמה, ועשו סייג לתורה, ע"י אסמכתות, ובזה מתגדל הפלפול והחקירה ושומר את ההוראה שלא ימוט. והנה בימי נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי שבו לארץ ישראל בבית

שני והיה לישראל מקום לחשוב שאין צריך עוד להגדיל תורת החקירה בישראל, ויהיו נסמכים בהוראה על אור בית המקדש כמו שהי' בבית ראשון, מש"ה בא מלאכי חותם הנבואה, וידע שעיקר תכלית שיבת ישראל לציון אז, היה אך הכנה לגלות הארוך אשר יהי', כמבואר בשירת האזינו להלן ל"ב מקרא ל"ו, על כן הזהיר את ישראל זכרו תורת משה עבדי וגו', וכמו שביארנו לעיל שהזהיר על דרך החקירה וחידושי הלכה ע"י חקים ומשפטים. וידוע במגילה דט"ו א' דמלאכי זה עזרא הסופר, וכתיב בי' בעזרא ז' סופר דברי מצות ה' וחקיו על ישראל, ואם היה כתוב סופר מצות ה', הי' המשמעות שהי' מונה תרי"ג מצות שיש בזה חכמה גדולה, אבל לשון דברי מצות ה', משמעו הפרטים שיש בכל המצות, כמו דפי' בירו' שקלים פ"ה על לשון משפחות סופרים, שהיו סופרים פרטי הדינים בכל מצוה, ויותר משמע לשון סופר דברי מצות ה' כדאי' בקדושין דף ל' שהי' מונה אותיות בכל מצוה לדרוש על כל יתור וחסר הלכות חדשות, והיינו דברי מצות ה' הדיבור שבמצות ה', וחקיו של עזרא מה שהעלה ע"י שהי' מחקק ומחדש הלכות על ישראל, לימד אותם לכל ישראל לעשות כן, ומאז והלאה נתרחב כח תורה שבע"פ בכל דור ודור. ושלמה המלך בספר משלי המשיל חלק התורה בזה האופן לעץ חיים, ואמר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר (משלי), ופשוט לחז"ל דהיא התורה, כדאי' ברכות דל"ב ב' ועץ חיים תאוה באה אין עץ חיים אלא תורה שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה וגו', וכ"ה בירו' סוטה פ"ז ובכ"מ, שגידול תורת התלמוד הרי הוא כגידול עץ חיים, דהעץ גדולו וקיומו תלוי בעיקר שרשוהי בעומק הארץ, אף על גב שאין נראה לעין כחות השרשים, מכ"מ הכל מבינים שכן הוא, דבלא זה הי' האילן נעקר ונופל, ואח"כ יוצא העץ מן הארץ ביסוד עב הרבה, והוא היסוד שעליו העץ עומד ואינו נשבר ברוח, אח"כ גדל והולך והוא דק, ויש עוד עץ שבאמצע גבהו יש כמה ענפים מתפשטים, ואח"כ גדל עוד דק והולך, ואח"כ עוד איזה ענפים מתפשטים וגדל עוד דק והולך, עד שמגיע לתכלית האילן, שיש הרבה ענפים לאין שיעור ברחבו, וכל ענף נושא ענפים קטנים, כך הי' גידול תורת הפלפול בישראל, מתחלה נחקק בלוחות השניות מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, וכמו שביארנו בס"ד בפ' תשא ובפ' עקב בענין הלוחות, וזה הי' שורש פלפול של תורה, ואף על גב שאין לנו השגה היאך נכללו בלוחות כל זה, אבל יש לנו להאמין ע"פ דיוקי המקרא שכך הוא, וגם הדעת נותנת שאם לא היה בזה כח אלהי כבר היה נעקר ונופל ע"י רוחות קשים שעובר על זה הלמוד. ובימי משה ויהושע עלה היסוד בפועל ע"י משה בערבות מואב, ואח"כ יהושע ועתניאל בן קנז ומשפחות סופרים שהיו עמו, המה הניחו יסוד עב ממנו פנה ממנו יתד, ואח"כ נצער הרבה כח

התורה בישראל עד שמואל ודוד ושלמה שהמה הרחיבו כח פלפולה של תורה, ושלמה הזהיר בס' משלי הרבה ע"ז, אחריו חזר להיות גדל דק ומעט, עד יחזקיהו המלך שחובל עול מפני שמנה של תורה, ושוב נצער עד יאשיהו, ומשם והלאה נתרחב לאין תכלית, וכל ענף בזה הדרך נושא ענפים הרבה, זהו כלל ענין הנעלה הלז, אשר הוא יסוד ושורש תורת התלמוד הקדוש:

ואלו לא נהג משה טובת עין ולא הי' נותן מצות חקים ומשפטים בזמנו לישראל היה ניתן ע"י עזרא וכדאיתא בסנהדרין דכ"א ב' תני' ראוי הי' עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל אלמלא קדמו משה. במשה ה"א ומשה עלה אל האלהים ובעזרא ה"א הוא עזרא עלה כו' במשה ה"א ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים בעזרא ה"א כי עזרא וגו' וללמד לישראל חק ומשפט. ואין הכונה עיקר נתינת הלוחות ותורה שבכתב. דלזה בודאי הי' משה מיוחד באשר לא קם כמוהו נביא בישראל אלא דרך הפלפול היינו חקים ומשפטים. וג"ז דייק התנא שתנתן התורה על ידו לישראל. עי' עיקר מה שלמד הקב"ה חקי התורה והגיונה למשה לא הי' אפשר אלא על ידו וזה הכח ניתן למשה יחד בשעת לוחות ראשונות כמבואר בכתוב ואותי צוה ה' בעת ההיא חקים ומשפטים ועוד כמה מקראות מבואר בס' שמות אבל הלמוד לישראל זה הדבר אלמלא ניתן למשה זה הכח הי' ניתן ע"י עזרא. והי' נכרת הברית ע"ז אז בימי עזרא כי אז הי' יסוד לגלות החל הזה שההכרח לנו להגיע לזה הלימוד כמש"כ. וגם עתה היתי' יד ה' על עזרא והרחיב הלמוד הזה לאין תכלית:

והנה בפי' שלח לא נזכר כל הוכחת משה רבינו וטענותיו עמהם. ובזה אין שום קושי וכזה רבות בתורה. אבל זה פלא דשם מבואר עיקר חטא ישראל שאמרו כת אחת כי חזק היא ממנו וגם הכת שסירבו על עיקר ביאה לא"י משום שסירבו על עול תורה ומצות. וע"ז לא מצינו שום טענת משה שטען עמהם מהטעם שכתבנו שם י"ד ו' שאין משיבים למאן דפקר. ורק בשביל הכת שאמרו בשנאת ה' אותנו וגו' ביאר משה רבינו כאן את טענותיו אתם. ולמאי ביאר מ"ר כאן בערבות מואב את טענותיו אשר עם אותו הכת דוקא. אלא כ"ז היה בשביל דורות הבאים. בשכבר ידע והודיע להם כי מוכנים המה שיהיו מפוזרים בארצות ובטרוף הגלות יגיעו לצרות רבות ושמדות כאשר יבא עוד להלן ד' ל'. וידע משה רבינו שאז לא יחשבו עם ה' כי אין יכולת ח"ו להושיעם בעת צרה וכבר ראו מעשה ה' אפי' בהשגחה נסתרה. וגם לא יחפצו להנתק מהשגחת ה' אחר שיהיו בארץ לא להם וטבע הארץ אם יהיה טובה או רעה לא להם היא. וכל ישעם וכל חפצם שיהיה הקב"ה משגיח עליהם כמש"כ בס' ויקרא כ"ו ל"ה מן הפסוק והנשארים בכם

וגו' והלאה. אבל זה הטענה ששנא ה' אותם ומאס בהם תהי' מצוי ומורגל בפי עם ה' הנאנחים והנאנקים מורדף בלי חשך. עד שירמי' הנביא אמר המאוס מאסת את יהודה וגו'. ע"כ הקדים מ"ר לספר כי בהיותם במדבר ג"כ עלה בדעת כת אחת מישראל לחשוב כן. והוכיחו בדמיונות כוזבות כי כן הוא מצד שראו חוזק הכנעני ובני ענק. וכל הוכחות שהוכיח משה להם כי טועים הם לא הועילו להם. אבל הרי אנו רואים עתה שלא הי' אלא דמיון כוזב. כך כל מה שאנחנו רואים וחושבים כזה אינו אלא דמיון שוא. אלא כך וכך רצונו ית' וכבודו ולא מחשבותינו מחשבותיו:

פרק ג

וגם עד שלא נבנה בהמ"ק היה המקום מקודש לתורה. ומש"ה כשמצאו דוד ושמואל הרואה אותו מקום עשו אותו לשער המצוין בהלכה. והיינו דכתיב בתהלים ע"ח וימאס באהל יוסף וגו' ויבחר בשבט יהודה את הר ציון אשר אהב. ומשמעות הלשון אשר אהב קודם שבחרו לבהמ"ק והיינו משום שנקבע שם שער המצוין בהלכה אשר אהב ה' יותר מכל משכנות יעקב כדאי' בברכות ד"ח א' ודייק הכתוב הר ציון דמש"ה נקרא הר כמש"כ בס' בראשית י"ב י"ז. והיינו שהבטיח ה' לדוד בס' שמואל ב' ז' כתיב ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו. ואי' שם ד"ז כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו. והכי עיקר הנוס' והכי אי' ברי"ף ויליף מזה המקרא ושמתי מקום וגו' ונטעתיו. דדברי חכמים כמשמרות נטועים. ואנן מברכינן וחיי עולם נטע בתוכנו והוא התלמוד כמבואר בשו"ע או"ח סי' קל"ט. ואמר הקב"ה בדוד שיהי' מסייע לקבוע מקום לתורה והיינו במה שנמצא ההר הטוב הזה ועשה שם דוד ישיבה מיד. וזהו דכתיב דה"ב ג' ויחל שלמה לבנות את בית ה' וגו' אשר הכין במקום דוד בגורן ארנן היבוסי. ואין הלשון מדויק אלא משמעו במקום אשר הכין דוד מכבר להיות מקום קבוע לתורה:

פרק ד

ויותר מזה למי שעפ"י מזלו או עפ"י השגחת ה' אינו מוצלח והוא עני ומדוכא. בזה האופן הרבה חלק לבבם של בעלי אמונה בה' ואוחזים בעץ החיים בעבודתו. ממי שאין לו אמונה דמי שמאמין בה' ובהשגחתו ובכל הכתוב בתורה ודברי עבדיו הנביאים וחכמי תורה. אינו נקרא אובד לגמרי שהרי הוא עלז כמה שעות בה' ובעבודתו וגם הבטחון כי טוב ה' למעוז בעת צרה וישועת ה' כהרף עין מרחיב לבבו וגם בעת צר לו מאוד הרי מאמין שהוא נקיון מעונותיו. וכי שכרו משלם בעולם הגמול. ווה הרעיון

עצמו מוסיף חיות ומחזק את הלב עד שישועת ה' באה לאותו אדם במועדו עפ"י מזלו או עפ"י השגחה. משא"כ מי שאינו מאמין והוא מתחכם כי אך עולם כמנהגו נוהג בלי שום השגחה עליונה רק מזל או מקרה הרי חייו של אותו עני ומדוכא אינם חיים כלל וטוב ממנו המות. ועכ"ז בא הקב"ה במאמרו לחבקוק הנביא על תוכחתו שראה בימי החרבן כמה שמן חלקם של נ"נ וחבריו רשעי עולם. וכמה סובלים יראי ה' וחושבי שמו ותורתו יתי צרת ועוני אשר לא ישוער. ויענהו ה' שהוא טועה בעיקר הדבר. ולא כמו שהוא חושב כי אך טוב לרשעים ורע לצדיקים לא כן הדבר. הן הרשעים הנה עפלה לא ישרה נפשו בו. פי' איך שהוא חזק ונראה שמח בעולמו אבל באמת לא ישרה נפשו בו שהוא מתאוה לדבר שאין בידו להשיג ומתמרמר מזה עד שחייו אינם חיים שלמים. והביאו בילקוט ע"ז המקרא שסנחריב היה כובש כל העולם והיתה בוערת בקרבו התאוה לכבוש ג"כ את ירושלים ולא ישרה נפשו בו מעולם. ונ"נ כבש גם ירושלים בכ"ז לא ישרה נפשו משום שהיה קצר קומה והיה מתאוה להיות גדול בקומה ולא השיג תאותו. ומה נאמר בשלוי עולם שלא השגו חיל כ"כ כמו סנחריב ונ"נ. ולהיפך וצדיק באמונתו יחיה. הרי הוא בעניו וצרותיו חי ועלז באמונתו ומהביל כל הליכות עולמו שהוא ברע רק עובד ומקוה ומיחל להי' ושמח בו בחייו ויודע שיחיה עוד לנצח בחיי העוה"ב. והיינו דתנן באבות פ"ב מרבה תורה מרבה חיים. שהיא גורמת להרבות הרגשות טובות:

והא דתנן כל השוכח דבר אחד ממשנתו. אינו פשטא דקרא שלא מירי אלא במקרא כמבואר בסיפיה דקרא והודעתם לבניך ולבני בניך ולמדנו מזה בקידושין ד"ל דחייב אדם ללמד לבנו ולבן בנו מקרא. אלא הוא כונה שניה אזהרה על ת"ח העוסקים בחקים ומשפטים שלא ישכחו מה שהעלו משנה שלהם מתוך העיון וזהו לשון דבר אחד ממשנתו. ובמנחות דצ"ט אי' מלימודו. היינו מה שלמד והוכיח בשכלו. וכעין דאיתא בע"ז ד"י עה"מ ובתורתו יהגה ע"ש ולמדו זה הכונה ג"כ מדכתיב את הדברים אשר ראו עיניך ולפי הענין הדברים מיותר והכי מיבעי פן תשכח את אשר ראו עיניך ופן יסורו הדברים מלבבך וגו'. ומזה למדו כונה שניה שהוא איזה משנה וחידוש הלכה אשר ראו עיניך. היינו עיני הדעת עפ"י העיון. ובירושלמי ברכות פ"ה א"ר תנחום הסובר תלמודו לא במהרה הוא משכח שנאמר פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך הרי מפרש כמש"כ:

וראוי לדעת שכמו בחרבן ב"ר שהיה עיקרו בשביל עבודת כוכבים כמבואר בפי' נצבים וביומא ד"ט. היו ראשי המחטיאים גדולי תורה. כך חרבן ב"ש שהגיע ע"י שנאת חנם. ועיקרו היה אהבת ממון יותר מדאי כדתניא בתוספתא שלהי מנחות ומזה הגיעו לש"ד

בהיתר כמו שבארנו בס' במדבר ס"פ ל"ה. היו ג"כ עיקר המחטיאים את הרבים ת"ח גדולי תורה שעליהם צווחה תורה בשירת האזינו עם נבל ולא חכם וכאשר יבואר שם. והוא מטעמים שכתבנו ובסוכה שם איתא סופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני כו'. וגם ע"ז כתיב כי הגדיל לעשות ובת"ח יותר מכולם אמנם משה רבינו הזהיר על עבודת כוכבים ביותר באשר שאז שלט זה היצה"ר ביותר. וכד דייקינן שני החטאים הללו אע"ג שנראים לנו שהם רחוקים זמ"ז הרבה באמת ממקור אחד יוצאים בדבר הנראה שהוא מביא לידי פרנסה בריוח כאשר יבואר לפנינו שזה היה החשק לעבודת כוכבים בב"ר. וזה היה אהבת הבצע בב"ש. ועדיין הוא מרקד בינינו:

וירמיהו הנביא הוכיח לחכמי דורו על שלא שמו לב לעיין בהלכות טרם הגיע מעשה לידם וסמכו עצמם כי בבוא מעשה לידם אז יחקרו. וע"ז אמר (בירמיהו ב':כ"ד) פרה למוד מדבר באות נפשה שאפה רוח תאנתה מי ישיבנה כל מבקשיה לא ייעפו בחדשם ימצאונה. ות"י כערודא כו' כן כנשתא דישראל מרדת וטעת מן אורייתא ולא צביא למיתב נביא אמר לה כל בעהא דאורייתא לא ישתלהון בזמנה ישכחונה. פי' שת"ח לא נתייגעו בתורה ע"כ בבוא מעשה לידם טעו ולא רצו לחזור כשבא גדול מהם להשיב ההוראה. ומה גרם להם שטעו אמר הנביא משום דכל מבקשי התורה לא נתייגעו תחלה וכסבורים אשר בחדשה. היינו בזמן שיחודש המעשה ימצאונה. היינו ימצאו יסדות ההוראה ואין צורך להתייגע טרם בוא המעשה. ומה שהוכיחם ירמיה כ"ז בשעת החרבן משום דעיקר חרבן בהמ"ק היה תלוי בכח מלחמתה ש"ת בישראל. כמו שיבואר בחבורי רנה ש"ת באורך כאשר יגזור האל בחיים. וכבר הוכחנו בקדמת העמק שאלה ח"ג אשר גם קהלת הזהיר ע"ז במקרא ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ. דפירושו אשר הזהיר לבני שהוא ת"ח כמש"כ בס' בראשית מ"ה ט"ז. לעשות ספרים אין קץ מדברים מחודשים בשעת למודם. וכבר עשו כן נביאים הראשונים כמש"כ הרמב"ם בהקדמת חיבורו הגדול וכבר ביארנו בס' שמות ל"ד כ"ז שכן פי' דבר ה' למשה כתב לך את הדברים. לפי פי' הגמרא נדרים דף ל"ח יע"ש:

והנה כבר נתפרש הטעם שיש להקדים העיון טרם בוא המעשה שהוא כדי שיצא ההוראה בעיון ישר בלי שכחה וקלות העיון. ולזה בא סמיכות הפרשת ע"מ ובא זה המקרא ומרמז בתיבת שם לגלות עוד טעם על אזהרה זו משום שבהגיע מעשה לידו יוכל להיות איזה רצון ונטיית הדעת להוציא ההוראה בזה האופן. ויהיה סם המות. משא"כ בטרם הגיע מעשה לידו אין שום מקום לדעת נוטה ויהי סם חיים:

פרק ה

וכבר ביארנו בהע"ש סי' א' דאין בעיקר הדין מחלוקת ולא כהרמב"ן בפ' יתרו שכתב דזהו סברת שמאי בביצה דט"ז דתניא אמרו עליו על שמאי הזקן בכל ימיו היה אוכל לכ"ש כו' אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו לש"ש שאמר ברוך ה' יום יום. והוכחנו שם דאאל"כ דפליגי בדין שהרי במס' שבת דף ט"ו איתא דלא נחלקו שמאי והלל אלא בג' דברים ועוד דמגוף לשון הברייתא מוכח הכי דקאמר מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו לש"ש. אלמא דמשום שכל מעשיו לש"ש והיה אוכל בכל השבוע כאלו הוא מכניס אורח ועוסק בדבר מצוה שפטור מה"מ. ועוד ביארנו שם. ולכאורה קשה הא בביצה שם איתא תנ"ה בש"א מחד בשבא לשבתיך ובה"א ברוך ה' יום יום. אלמא דמחלוקת היא בדין דאי אפשר לומר דכל ב"ה היינו תלמידיו המרובים כולם היו במעלת הלל שכל מעשיהם לש"ש. אלא ע"כ פליגי בעיקר דין. אבל מכ"מ נראה דכ"ע מודי בעיקר הדין דמצוה להכין מחד בשבא אלא שנחלקו בהא שכתב הרמ"א ססי' רמ"ח דאפילו הולך לסחורה או לראות פני חבירו חשוב הכל דבר מצוה ורשאי לצאת לפני השבת אע"ג שיודע שיהא נצרך אח"כ לחלל שבת משום עוסק במצוה פטור מה"מ. כמש"כ המרדכי פ"א דשבת סי' רנ"ח ולכאורה קשה טובא הא אין בכח מצות פרנסה לדחות כל המצות. ותו הרי אפילו מילה בזמנה בשבת הסכימו הפוסקים שאם נתפזרו הסמנים שאחר המילה אסור למול ושיהא נצרך לחלל שבת אח"כ. וע"כ צ"ל דאע"ג דמצוה להכין לפני השבת על הש"ק אינו אלא כמו כל המצות דכתיב ההכנה בתורה ומכ"מ אינו מ"ע ממש אלא הכנה למצוה והכי מוכרח לומר לשיטת רש"י כמש"כ בהע"ש סי' קס"ח. והכנה דמצוה נדחית אפילו מפני מצוה קלה כמו פרנסה ובזה פליגי ב"ש וב"ה דב"ש סברי דהיא כמצוה גמורה ואינה נדחית מפני מצוה דפרנסה וב"ה סברי ברוך ה' יום יום. פי' דבכל יום איכא מצוה לפרנסה אשה ובנים. ודוחה מצוה זו. אבל הלל עצמו שכל מעשיו היו לש"ש והוי מצוה גמורה ודוחה ופוטר מן מצוה ממש ג"כ אפילו לשמאי:

פרק ו

והנה בפסחים שם אמרו שיעקב אמר ברוך שם כ"מ לע"ו. ומשה לא אמרו ואנן אומרים בחשאי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער אמרו תנו לה בחשאי. והוא פלא. אבל הענין ידוע דהליכות עולם הטבע מכונה בשם מלכות. ומדה זו טעונה ברכה כדאי' בב"מ דקט"ו הקדש טעונה ברכה שנא' ואכלת

ושבעת וברכת וגו'. אבל הנהגה שהיא למעלה מן הטבע אינה טעונה ברכה והשפעה כמש"כ בס' בראשית כ"ד כ"ז ולהלן ל"ג כ"ו ובכ"מ. ויעקב עזב בניו במדה פחותה ובגלות. ע"כ ברך את שם כבוד מלכותו. והוא ה' אלהינו. והיינו דאי' בר"ה פ"ד דבזה המקרא שמע ישראל יש בו מלכות. משא"כ משה רבינו לא אמר ברוך משום שהי' מתנהג במדת תפארת וכדכתיב מוליך לימין משה זרוע תפארתו. ואנחנו יש לנו כח להגביה דרכינו. אבל לא זכינו להיטיב מעשינו. ע"כ אנו צריכים לומר ברוך שם כו' אבל הוא גנאי לנו ומש"ה אומרים בחשאי. וכפי המשל:

ולולא לשון הרמב"ם ז"ל הייתי מפרש עיקר לשון המשנה פי' הרואה אפי' הוא נוטל את נפשך לא מיירי במס"נ אלא על דביקות. ולשון הוא הכונה על הקב"ה. אפי' בשעה שהקב"ה נוטל א"נ מצוה לייחדו. וע"ז מביא בברכות דס"א עובדא דר"ע שקרא ק"ש בשעה שסרקו את בשרו. ואמר שבכל יום הי' מצטער על פסוק זה אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו כו'. ולא שהי' ר"ע מקוה למיתה רעה זו חלילה. אלא שהי' מצפה כשיגיע למות בעתו לא יתבלבל ויהי' בדעת צלולה לקיים מצות יחוד ולקרות שמע ועתה הרגיש בעצמו שהגיע למות מש"ה הי' מקבל עומ"ש באהבה. אבל עיקר דין מס"נ מדר"א הוא דנ"ל כדאי' בפסחים דכ"ה ובסנהדרין דע"ד אינהו דאמרי כר"א. והדברים עתיקים וכתבנו בהע"ש סי' ק"א:

ובזה נראה טעם ההוראה הידועה בראש ור"ן פ' יוה"כ דשוחטין לחולה שיב"ס בשבת כדי שלא להאכילו נבלה אע"ג שאיסור נבלה קל מחש. ונאמר ע"ז טעמים שונים. ועל כולם יש לדון. איברא נראה להוכיח עיקר הדין מדתנן ביומא פ"ב מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפי' דברים טמאים ומאי אפי' הרי מאכילין ביוה"כ דבכרת וכש"כ דברים טמאים דבלאו אלא נוח לעבור על איסור כרת מלהאכיל דבר איסור. ותנן ביחוד דברים טמאים ולא סתם דברים אסורים משום שדברים טמאים מטמטמים ביותר. ומש"ה תני' בברייי שם טבל ונבילה מאכילין נבילה. וקשה פשיטא זה בלאו וזה במיתה ותו ליתני טבל וערלה אלא קמ"ל אפי' נבילה דמטמטם ביותר. ובזה נראה הא שדקדקו חז"ל ביבמות דק"ד ובכ"מ קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו. ולמאי נקטי ביחוד נבלות. והכי מיבעי קטן עושה עבירות. אלא משום דס"ד דאע"ג שאין לב"ד לחוש על עצם האיסור שעושה בקטנות. מכ"מ על ב"ד לחוש שלא יטמטם לב הקטן ויזיק לנפשו גם כשיגדל והיה לאיש. מש"ה הוסיפו דאפי' אוכל נבלות כו': והנה ביבמות שם אי' בן חבר שרגיל אצל אבי אמו ע"ה אין חוששין שמא יאכילנו דברים שאינם מתוקנים מצא בידו פירות אין זקוק לו. ודייק בגמ' מסיפא דקטן אוכל נבלות אין מצווין להפרישו וקשה

מרישא דתני׳ אין חוששין שמא יאכילנו כו׳ מבואר הא אם ודאי יאכילנו באמת אסור. וכדיוק הגמ׳ שם דק״ב אין חוששין שמא חלצה סנדל כו׳ הא חזינן חוששין. אבל לדברינו מיושב שפיר. דאע״ג שאין לחוש לקטן במה שאוכל במקרה דברים טמאים שיטמטם בזה לבו גם כשיגדל. כמו שיש לחוש בגדול אפי׳ בשעת סכ״נ על אותה שעה. מכ״מ זה אינו אלא כשהקטן אוכל במקרה. אבל בן שהוא רגיל לאכול דברים טמאים ודאי יש לחוש לדבר שיטמטם לבו גם כשיגדל. מש״ה בן חבר שהוא רגיל אצל אבי אמו. דוקא אין חוששין שמא כו׳ הא ודאי מאכילו על האב לחוש שלא יתפטם באיסורא. ויזיק גם כשיזקין ויהי׳ לאיש: עוד תני׳ התם ביבמות. יונק תינוק והולך מכנענית ומבהמה טמאה ואין חושש משום יונק שקץ. ומסיק משום סכנה. מבואר דאם אפשר בא״א אסור. וכ״כ בחי׳ רשב״א בשם ר״ח בז״ל שמעינן דחלב כנענית כחלב ב״ט. ולא התירוהו אלא לתינוק מסוכן עכ״ל. והכי תני׳ בתוספתא מס׳ שבת אין יונקין מן הכנענית ומבהמה טמאה. ותמה הרשב״א ממשנה מפורשת במס׳ ע״ז פרק ב׳. בת עובד כוכבים מניקה בנה של ישראל ברשותה. והכי מבואר ברבה פ׳ שמות ע״ש בחי׳ הרשב״א. אבל האמת כמבואר בתנחומא פ׳ שמות שהביא משנה דמס׳ ע״ז. ופירש מהו ברשותה אוכלת מתחת ידיה. מבואר שבאמת אין בחלב כנענית שום איסור יותר מחלב ישראלית כמש״כ הרשב״א. אלא משום שהכנענית אוכלת דברים טמאים ה״ז מטמטם לב התינוק. והיינו דתנן דבת עובד כוכבים מניקה בנה ש״י כשהיא ברשותה ואוכלת מידי הישראלית. מיהו כ״ז ביונק בתמידית. משא״כ אם המניקה ישראלית אוכלת דבר איסור במקרה משום פקו״נ אין חשש כלל לתינוק והוי כמו קטן אוכל נבלות במקרה:

פרק ז

והיה נראה דשני הפירושים אמת וקאי על תרוייהו. ומרומז במקרא בס׳ שופטים ג׳ ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם. ולא כתיב נתנו להם. למדנו דלהם משמעו אפי׳ זקנים דלאו בר אולודי. מש״ה בנות כותי אסור לישראל. משא״כ בנות ישראל לכותי אינו אסור אלא לבניהם משום הולד. והכי דייק עוד בנחמיה י״ג ואשביעם באלהים אם תתנו בנותיכם לבניהם ואם תשאו מבנותיהם לבניכם ולכם. אבל הרמב״ם הל׳ יבום פ״א כ׳ ובגוים ה״א כי יסיר את בנך מאחרי מסיר אותו מליחשב בקהל. וזהו כפי׳ ר״ת האי שבתוי שם. ובהל׳ איסורי ביאה פי״ב ה״ז פי׳ שהבן מן הכותית אינו בנו שנא׳ כי יסיר את בנך מאחרי מסיר אותו מלהיות אחרי ה׳. הוא פי׳ אחר שעובד ע״ז והכי משמע ביבמות דע״ו דילמא מוליד בן ואזיל ופלח לע״ז. וא״כ קאי רק על

סיפי׳ דקרא ובתו לא תקח לבנך. וכיב״ז אי׳ בחולין כ״ז ב׳ מסתברא משום דסליק מינה וקרא דעזרא י׳ ואשר לא ניתן בנותינו לעמי הארצות וגו׳ הוא להיפך ממה שדקדקנו מאינך קראי׃

פרק ח

ובתהלים ס״ח אחר שהודיע דרך הפרנסה לישראל ע״י קרבנות כמש״כ בס׳ ויקרא כ״ב כ״ט. אמר עוד ה׳ יתן אומר המבשרות צבא רב. פי׳ עוד תהי׳ שעה שיהי׳ בטל הכנה זו שכונן ה׳ לפרנסת נחלתו ונלאה ויתן המקום ית׳ אומר. היינו תפלות וברכות אשר ישפיעו ברכה לצבא רב היינו לכל אוה״ע שישראל שרויין בקרבם. ואז יתברכו הכל בשביל ישראל כדאי׳ ביבמות דס״ג א׳ על פסוקים שבברכת אברהם דאפי׳ משפחות הדרות באדמה אפי׳ ספינות הבאות מגלי׳ לאספמיא אין מתברכין אלא בשביל ישראל ונתלות באומר שבפי ישראל. מלכי צבאות ידדון ידדון. שהם ישמחו יעלזו בשפע שמגעת באמת אך להם אבל מ״מ ונות בית תחלק שלל. ישראל שגרים בקרבם ומכונים בשם שכנים ונות בית גם המה יחלקו שלל שיהנו מברכות ארצם. אם תשכבון בין שפתים. מבאר היאך יגיע הנאה לישראל מברכות אוה״ע בארצם . ואמר דלא מיבעי במקום ובזמן שיהי׳ רשות לישראל להתאחז בארץ אפי׳ אם תשכבון בין שפתים. שלא יהי׳ להם רשות להיות באחזה בארץ אלא דרים על שפת השדות. ובמס׳ ב״ב דל״ו א׳ קרי להו מגודא דערודי ולבר. היינו קצות השדה שאינן ראוין לזריעה. זה נקרא בלשון הכתוב בין שפתים. מ״מ כנפי יונה נחפה בכסף. ידוע דעדת ישראל נמשלו ליונה כמו ששמו חז״ל בסנהדרין דצ״ה א׳ בפי אבישי ב״צ זה הרעיון והביאו זה המקרא וכאן נמשלו ביחוד לפי הענין לכנפי יונה. באשר טבע ישראל להיות סוחרים ועפים ממקום למקום. כמש״כ בס׳ בראשית ל״ד כ״א. ובזה הברכה ממציאים כסף מחיר התבואה הנותר מצורך יושבי הארץ והמה נחפים בכסף. ואברותיה. הוא משל לגדולי הסוחרים שהמה טסים למרחוק כמו האבר שבעוף שפורח למרחוק. המה נחפים בירקרק חרוץ שהוא הזהב. נמצא שביאר הנביא הליכות חיי ישראל בזמן שאינם בא״י הוא ע״י שהקב״ה יתן אומר המשפיע ברכה׃

פרק ט

והנה ברבה פ׳ תצוה פל״ח אי׳ לקח פר בן בקר הה״ד גדולים מעשי ה׳ דרושים לכל חפציהם. כשהוא רוצה הוא קוראה בלשון נקבה שנאמר ויקחו אליך פרה וגו׳ וכשהוא

רוצה הוא קורא בלשון זכר שנאמר לקח פר בן בקר. והוא פלא. אבל הכונה דשני חטאים משונים בכפרתן. חטא ע"ז מתכפר בפר ב"ב כמו חטא הצבור. אבל חטא הנתינה אינו אלא שהביא אחרים לידי עבירה ע"ז באה לכפרה פרה אדומה שהיא מטהרת ומביאה לידי קדושה. ומש"ה נמשלה לצדקת מרים דזכיין בהא דמתני לגברי ובני לבי מדרשא כמבואר בפ' חקת:

פרק י

ובמשלי כתיב באהבתה תשגה תמיד. ואמרו בעירובין דנ"ד זה ר"א בן פדת שהי' יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי וסדינו מוטל בשוק העליון של ציפורי. פי' שאע"ג שהי' נראה כמו שוגה מדרך העולם מכ"מ לא הי' ר"א ב"פ לבוז. ואדרבה הי' מכובד מאד והוא משום שהכירו בו שהי' באהבתה. היינו באהבת התורה שכח את עצמו והוא תהלת האדם ותפארתו. וכיב"ז כל דרך חסידות ואהבת ה' אם רק הוא באמת בלי פניה ושלא לש"ש:

פרק יא

והנה בברכות ד"ח אי' דריב"ל תמה איכא סבי בבבל והא על האדמה כתיב. וקשה הא גם במצות כבוד או"א כתיב למען יאריכון ימיך על האדמה וגו'. ומכ"מ ודאי שכרו גם בחו"ל וכמש"כ בס' שמות במקרא של כבוד או"א . וא"כ מה מקשה כאן על האדמה כתיב. ולפי דברינו בהע"ד ניחא. דכאן מדבר רק בא"י שיתרחב ישובה. משא"כ בחו"ל לא שייך הרחבה זו שיהא לטובת ישראל:

ובמדרש כאן אי' אמר ר"א משאמר הקב"ה הדבר הזה באותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. מאיליה הרעה באה על עושי הרעה והטובה באה וכו'. ויש להבין אמאי כתיב הרעות והטוב. ולא והטובות. או הרע. אלא משום דטוב אחד הקב"ה נותן בחסדו. והיינו לפני המעשה כדי שיהא עושה. א"כ יוצא מפי עליון. אבל אין שום פורענות ויסורין בלי עון:

פרק יב

והנה שם הביא הגמ' מקרא פסילי אלהיהם תשרפון באש. וע"ז הביא הגמ' הא דתני ר"י מנין לעובד כוכבים שפוסל אלוהו שנא' פסילי כו' אבל לפי הנראה הוא טה"ד וצ"ל פסילי אלהיהם תגדעון. מש"ה דריש משפסלו מאלוה וישראל מותר בהנאה אזי

תגדעון. שלא יהי נשאר צורת ע"ז כמו שהיא. אבל מקרא פסילי אלהיהם תשרפון באש הוא להיפך דלא מהני ביטול כמש"כ לעיל ז' כ"ה בשם התוספתא וירו' והרמב"ם ז"ל דמהאי קרא למדנו דאם הגיע ליד ישראל עד שלא נתבטלה שוב לא מהני ביטול. ולא כפרש"י שם בדמ"ב א' דנ"ל מדכתיב ושם בסתר לזה מיירי בע"ז שעשה ישראל. אבל ע"ז של עובד כוכבים שזכה בהם ישראל דלא מהני ביטול נ"ל מהאי קרא פסילי אלהיהם תשרפון באש:

והיינו דאי' בתמורה די"ח תשא ובאת מאי עביד לי' אפי' ממרעייהו ל"א אפי' ממרגייהו. ופרש"י אפי' הן במרעה באפר והגיע זמן הרגל לא יאמר איני טורח אחריהם לבקשם באגם ולהוליכם אלא אמתין עד פעם אחרת עכ"ל. וקשה דמה"ת לעבור מל מ"ע ובאת שמה. והבאתם שמה. ועל ל"א הקשו התוס' שהרי אסור בעבודה ואין אפשר שדשו. אבל לדברינו מיושב שפיר דהא ודאי שהמקדיש בהמה בהיותו בביתו מפריש לאחר שיבא לירושלים יהי' קרבן דלמאי יקדישנו בביתו וליפוש אסורא דגיזה ועבודה. וא"כ ה"ז דומה לאומר ה"ז עולה לאחר ל"י. וזהו לשון המקרא רק קדשיך אשר יהיו לך שיגיע עת שיהיו קדוש ועד אותו זמן מותר בעבודה כמבואר בירושל' קדושין פ"ג ר"א בשם ר"י ה"ז עולה לאחר ל"י ומכרה בתוך ל"י ה"ז מכורה ר' בון ב"ח קומי ר"ז תמן את אמר אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט והכא את אומר הכין א"ל תמן באומר מכבר הכא באומר לאחר ל"י כו' ר"א [וצ"ל ר' בא] בשם ר"י ה"ז עולה לאחר ל"י מכרה בתוך ל"י אינה מכורה. ליידא מילה אמר לאחר ל"י פי' א"כ אמאי אמר שיהא הקדש לאחר ל"י ומשני ושייר לו גיזה ועבודה. הא לחזור בו לכ"ע אסור. אפי' לר"א בשם ר"י דאפשר למכור בתוך ל"י. מכ"מ אם לא מכר לכ"ע א"י לחזור בו. [ולא כמש"כ הר"ן בשם הרשב"א בנדרים ר"ל דהאומר ה"ז והיינו עולה לאחר ל"י פלוגתא בירושל' אי יכול לחזור בו] והיינו משמעות זה המקרא רק קדשיך אשר יהיו לך לאח"ז תשא ובאת וגו' וכסוגיא דתמורה אפי' ממרעייהו וקשה עליו להביאו מחויב להביא וא"י לחזור. איברא כ"ז אינו אלא אי נימא דלאחר ל"י לא מהני אמירה לגבוה כמסירה להדיוט אבל לבר פדא בנדרים דכ"ט ב' דבכיב"ז אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. וא"כ גם בקדושת דמים כך הדין. אפי' בנדרי צדקה כמש"כ הר"ן שם והכי אי' בירושלמי גיטין פ"ז גבי מחלוקת רבי וחכמים דכ"ע מודי בהקדש דהאומר לאחר ל"י אמירתו לגבוה כו' וא"י לחזור בו. צ"ל דמפרשי האי קרא רק קדשיך אשר יהיו לך לולדות קדשים. כדאי' בתמורה שם. והיינו אשר יהיו לך מאליו ולא שהקדשת בפיך. והדברים עתיקים:

פרק טו

והא דאי' בבכורות ד"מ א' דאפי' אין השבר ניכר אלא בשעת מלאכה והיינו בשעת הילוך ה"ז מום. אין הפי' שהוא צולע דא"כ אפי' בלי שבר פסול אלא בשעה שהוא מהלך יפה ניכר השבר. וכן לשון הרמב"ם הל' בהמ"ק פ"ז. מי שנשבר עצם רגלו והוא שיהי' ניכר אע"פ שאינו ניכר כשעומד אם ניכר כשיהלך כו' וכך לשון הטור יו"ד סי' ש"ט ואפי' השבר קטן שאינו ניכר בו שבשבר אלא כשהוא מהלך. ומה שפרש"י שם מחמת שצולע. הוא טה"ד וצ"ל מחמת שפוסע:

פרק טז

והוא כמש"כ התוס' זבחים דע"א ב' דמש"ה רשאין לאפות תרומה חמץ סמוך לפסח ואע"ג שממעטין באכילתו. הוא משום דחמץ עדיף ממצה ואית בי' משום למשחה לגדולה. וכ"כ התוס' בבכורות דכ"ז במה שהקשו אמאי לא נמצא באכילת תרומה משום למשחה ויישבו דבלחם לא שייך למשחה. והוא תמוה לכאורה מסוגיא מפורשת בסוטה פ"א דלהכי נאכל שירי מנחות עם דבש משום למשחה. אלא צ"ל כונת התוס' דבחמץ לא בעינן יותר ושאני שירי מנחות שאינו נאכל אלא מצה שהוא לחם עוני:

וראוי לדעת שהי' במשמע מלשון פרש"י שם שהרי אינו חלוק משלפניו כו' דהאי דיש השלמה בפסח כל שבעה הוא מצד הסברא משום שאינו חלוק משלפניו. ואאל"כ דא"כ הכי מיבעי מה עצרת בתשלומין. ותו דלהלן די"ז א' פרש"י בד"ה מה חג המצות יש לה תשלומין כל ז'. כדרבינן קראי בפ"ק בחה"ס וה"ה לחג המצות שהרי אף הוא ז' ימים. הרי דלא מצד הסברא למדנו אלא ודאי בלי שום קרא לא למדנו תשלומין לראשון ורק משום דכתיב ביום השביעי עצרת. אלא משום דלכאורה ק' מי יאמר שהוא לתשלומין דראשון ולא מצוה בפ"ע. ע"ז יישב רש"י דזה א"א שהרי חד רגל הוא. אלא אינו רק לתשלומין וה"ה עצרת דשמיני אינו מצות קרבן בפ"ע אלא לתשלומין. והא דפרש"י בד"ז דחה"מ נ"ל מחה"ס היינו משום שלא ידענו ממקרא דעצרת אלא דשביעי משלים חובת הראשון ומנ"ל דכל שבעה משלימין מש"ה פרש"י דנ"ל מחה"ס דכתיב שבעה ימים:

עוד יש לשום לב על סמיכות אזהרה לפי' דינין. ובמדרש אי' שגם בכסא שלמה המלך היו כתובין שלש אזהרות הכתובין כאן על מעלות לכסא משפט. ולפי הנראה אינם ענין למשפט. אבל חז"ל בסנהדרין ד"ו למדו מכאן כל המעמיד דיין ע"ה כאלו העמיד אשרה. ואצל ת"ח הוי כאלו נטע אשרה אצל מזבח. והרמב"ם בהל' סנהדרין פ"ג ה"ח

הוסיף דבר וכ' ועוד אמרו כל המעמיד בישראל דיין שאינו הגון כאלו הקים מצבה כו'. ובמקום ת"ח כאלו נטע אשרה . ומסתמא כך היה לפניו נוסי' בגמרא. וביארנו בשאלתות הנוספות לפי' משפטים ע"פ דברי גאון ז"ל דיש נ"מ לדין דבמקום שאין ת"ח אין אסור להעמיד דיין ע"ה אם אין לפנינו דיין ע"פ התורה ואם א"א להשיג אזי אפי' ערכאות שבסוריא שדנים עפ"י דעת ב"א כשר. וא"כ ה"ז כמו דין מצבה שפעם היא כשרה היינו בימי האבות שהיתה אהובה. פעם היא אסורה היינו משעה שנהייתה שנואה כמש"כ במקרא הסמוך בהע"ד. משא"כ במקום שיש ת"ח אלא שהוא אינו דיין ע"פ איזו סיבה אסור להעמיד דיין ע"ה אפי' א"א להשיג דיין ע"פ התורה והרי זה כמו איסור אשרה לע"ז דלעולם אסור להעמיד. וע"ע מש"כ בפי' יתרו במקרא ואתה תחזה. ולפי זה נסמכו יפה שתי אזהרות הללו לכאן. וגם לשון המקרא שאנו עומדים בו מתפרש יפה דאסור להעמיד אשרה כל עץ אצל מזבח וגו' והיינו דיין ע"ה אצל ת"ח דהוי כאשרה:

פרק יז

גם אזהרה זו נסמך למשפטים להזהיר שלא למנות דיין אפי' אינו עץ. היינו שהוא ת"ח אלא שהוא בעל עבירה וזהו מכונה בשם מום כדכתיב כי משחתם בהם מום בם. והיינו ע"ז ג"ע: כל דבר רע. אם אך ארבעין בכתפי' פסול להיות דיין:

וכן נהגו גדולי התנאים בדבריהם שהרי הלל א' ודאשתמש בתגא חלף ובא אחריו ר' צדוק באבות פ"ד ואמר כל הנהנה מדת"ת כאלו נוטל חייו מן העולם וכך היה הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף. ואלו בא זה המאמר לכונה זו מעיקרו לא היה צריך ר"צ להוסיף דבר. אלא עיקר המאמר של הלל היה לכונה אחרת ור"צ הוסיף כונה שניה בדבר הלל:

פרק יח

וכדתניא בתוספתא חולין והובא בש"ע יו"ד סי' של"ג ראשית הגז מצותה בתחלה ואם הפריש בין באמצע בין בסוף יצא. מש"ה נקרא בפי חז"ל ראשית הגז כמשמעו גיזה ראשונה. ומיושב בזה קו' התוס' חולין דקל"ו על הא דאי' שם מה תרומה ששיריה ניכרין אף ראשית הגז ששיריה ניכרין. והקשו מנלן בתרומה מדכתיב ראשית והי"נ בגז כתיב ראשית. ולדברינו מבואר דראשית דכתיב בתרומה הוא המובחר שבדגנך וע"כ מיירי שיש שיריים שאינו מובחר אבל בגז משמעות * ראשון היה אפשר לפרש כל הגיזה הראשונה של צאנו הכל בכלל ראשית הגז:

ובסי יחזקאל כתיב והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קינים והגה והי. הבאור ע"ז שראה יחזקאל ספרו אשר זכה בו מהר סיני והמלאך פירש לו כל המרומז בספרו. ופיי מתחלה שכתובה פנים. היינו פי' הכתוב כמשמעו. ואחור היינו צרופי שמות שבהם נכלל ענינים הרבה. עוד ראה כתוב אליה ענינים שלא מענין הפ' וכמו שהיה כתוב כל פסוק בפ"ע וזהו קינים. ענינים מפוזרים מלשון קנים תעשה את התבה. ואע"ג שכתיב קינים ביו"ד דמשמעו מלשון קינה מכ"מ מדלא כתיב קינות בל"נ כמו קינה. מבואר דגם זה נכלל בתיבה זו. עוד ראה שנרמז בהם כמה חכמות ומדעים שבטבע העולם ונדברים ב"א בהם והיינו והגה. עוד נרמז בהם סודות שאין לדבר בהם אלא במחשבה וזהו והי. כמו אות ה' וי' שאין נשמע כ"כ בהרגש הדבור. כ"ז ידע יחזקאל בפי' נבואתו והוא למד לישראל כפי אשר יצוה. ואע"ג שזהו תורה שבע"פ שלא ניתן לכתוב מכ"מ זה אינו אלא לומר לרבים מתוך הכתב אסור אבל בפ"ע רשאי לכתוב כמש"כ בס' שמות ל"ד כ"ז ע"ש:

פרק כא

ובזה יבואר לשון הגמ' שם דס"ח ב' דקאמר מנלן דעובד כוכבים לא תפסי קידושין מדכתי' ואח"כ תבא אליה ובעלתה מכלל דמעיקרא לא ופרש"י שההוכחה הוא מדכתיב אח"ז והיתה לך לאשה וזה דוחק שלא נזכר בגמ'. ולדברינו מבואר יפה דלשון ובעלתה הוא רק משום קידושין. מיהו בשאילתות דר"א שאי' כ"ה הביא הנו' והיתה לך לאשה מכלל דמעיקרא לאו בת הויה:

פרק כב

והא שלא למדנו זה הדין מדכתיב בפ' משפטים כי תפגע שור אויבך. וכמו דאי' בפסחים דקי"ג בקרא דפריקה כי תראה חמור שנאך רובץ תחת משאו. ומיירי בשונא ישראל ומי שרי למיסניה הא כתיב לא תשנא את אחיך בלבבך. אלא מיירי בעביד עבירה. וא"כ ה"נ באבידה דכתיב שור אויבך. מיהו למש"כ בפ' משפטים שם ובכ"מ. דבמקום דכתיב אויב סמוך לשונא פי' בת"א בעל דבבו. היינו מקניט בדברים היינו מחרפו מגדפו. ולפי זה מיושב שפיר לדעת הרמב"ם בהל' דעות פ"ו ה"ה שהמכה את חבירו והמחרפו אע"ג שאינו רשאי אינו עובר על לא תשנא. מש"ה בלשון אויבך לא קשה שהרי אין בזה אזהרה מפורשת. אבל על שנאך דבלב ממש שפיר קשה. מיהו דעת השאלתות דר"א סי' כ"ד אינו כן אלא כש"כ דעובר בזה הלאו. וא"כ קשה אמאי לא מדייק הגי' במקרא הקודם

דכתיב באבידה שור אויבך. דאפילו של רשע עובר עבירה חייב להחזיר. ונראה דבאמת משמעות אויבך שהוא אויב לך ולא שאתה אויבו. וא"כ לא קשה ומי שרי למיסניה. מיהו בשנאך שפיר קשה. אחר שאינו שונא אלא בלב מאין יודע שהוא שונאך. וע"כ הפי' שאתה שונאו מש"ה שפיר מקשה הגמ' ומי שרי:

והא שפסק הרמב"ם צער בע"ח דרבנן. הוא מסוגיא דפסחים דקי"ג דמפרש שנאך דקרא בשונא ישראל ולא שונא עובד כוכבים. ואי משום צער בע"ח מה לי ישראל או עובד כוכבים כדאי' בב"מ שם. והגר"א בחו"מ סי' ער"ב הקשה ע"ז הפסק מהא דקי"ל בהל' שבת צער בע"ח דאורייתא. ונראה דמחלק בבע"ח שמזונותיו עליו ואסור לטעום בעצמו קודם שיתן לבהמתו. ממילא ה"ה שאר צערא משא"כ בהמת חבירו.

והנה כ"ז ביארתי לדעת תנא דמשנתנו דעל כל מצוה מטיבין בעוה"ז. אבל מבואר שם בקידושין דר' יעקב חולק וס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא זולת מצות גמ"ח שאדם אוכל פירות בעוה"ז ואיתא שם בברייתא ר"י אומר אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחה"מ תלוי בה. בכאו"א כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך בשלוה"ק כתיב למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לו אביו כו' אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך. משמע דמפרש תרווייהו קראי בעוה"ב. ואם כן קשה שינוי הלשון מדוע הקדים בכאו"א למען יאריכון ימיך ואח"כ למען ייטב לך ובשלוה"ק להיפך ולאו דבר ריק הוא. ונראה דמכאן למד ר' יעקב הא דתנן באבות ר"א יפה שעה אחת קורת רוח בעוה"ב יותר מכל חיי עוה"ז. יפה שעה אחת בתורה ומע"ט יותר מכל חיי עוה"ב. ולכאורה שני המאמרים הללו סותרים זא"ז דאחר דיפה שעה אחת בתורה ומע"ט בעוה"ז. א"כ היאך יפה שעה אחת בעוה"ב יותר מכל חיי עוה"ז. אלא הענין כמש"כ בס' בראשית ב' ט' דמי שעובד את ה' מיראת העונש ואהבת שכר בזה יפה שעה אחת בעוה"ב יותר מכל חיי עוה"ז. וכדעתי' דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא דיותר טוב שיקבל שכרו משלם בעוה"ב. וא"כ איזה טוב יש באריכות ימים בעוה"ז אחר שקורת רוח בעוה"ב יפה מזה. אבל בעובד מאהבת ה' ודאי יקרה שעה אחת עבודת ה' בעוה"ז יותר מחיי עוה"ב שאין בה עבודה. מעתה מי שעובד מאהבה ודאי ראוי לאריכות ימים בעוה"ז. דזהו שכרו שנוח וערב לו יותר מחיי עוה"ב. והנה בכבוד או"א כתיב כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' אלהיך. וביארנו שיעשה שלא בדעת אנוש הנותן ע"ז המצוה אלא רק משום שצוך ה' אלהיך. ובשלוח הקן וכדומה לא הוצרך להזהיר ע"ז. שהרי אין דעת האדם נותנת למצוה זו אלא שהקב"ה מצוה. וממילא עושה בשביל הצווי אחר שכן מי שנוהג כבוד אב בזה האופן

ה"ז עובד מאהבה. ולמעלה מטבע אנושי שמבקש שכר. ומש"ה כתיב למען יאריכון ימיך בעוה"ז כמשמעו דלאיש כזה הוא שכר גדול ואח"כ למען ייטב לך בעולם שכולו טוב. אבל בשלוה"ק מיירי בעובד מיראה. א"כ אין בזה שכר בהארכת ימים בעוה"ז. מש"ה כתיב למען ייטב לך בעוה"ז והארכת ימים בעולם שכולו ארוך. ולא כתיב אריכות ימים בעוה"ז. והיינו שדקדק התנא בברייתא דקידושין הנ"ל לסיים אלא למען ייטב לך קודם ולמען יאריכון ימיך. ובקרא דכבוד אב כתיב תחלה למען יאריכון ימיך. וקרא דכבוד אב קודם לשלוה"ק וגם בתחלת הברייתא הקדים זה המקרא דכבוד אב לשלוה"ק. אלא לא דריש בסוף הברייתא אלא למען ייטב לך דכבוד אב והארכת ימים דשלוה"ק. ול"ד נקיט למען יאריכון ימיך. והאי גברא דחזי ר' יעקב לא היה עובד מאהבה. מש"ה מת מיד והגיע תומ"י לחיי העוה"ב שיפה יותר מכל חיי עוה"ז:

ומזה יש ללמוד לענין מה שהעלה הנמוק"י יבמות פ"ב על הא דתניא ואם באו עדי טומאה יוציא. דקמ"ל שאע"ג שאין אנו יודעים אם היה באונס או ברצון תולין שהיה ברצון. שאין הדין ברור אלא באופן דתנן התם הנטען על האשה והוציאה מת"י ופרש"י נחשד. וע"ז אמר רב ובעדים פי' עדי ביאה וכפי' הנמוק"י שאין אנו יודעים אם מתחלה הי' ברצון מכ"מ אסורה לבעלה. אבל דוקא בנטען עלה משא"כ באינו נטען באמת נאמנת לומר שמתחלה היה באונס . והכי הוכחנו בהע"ש סי' קל"ד אות י"ב דעת רש"י בכתובות ד"ט:

מיהו לדעת הרמב"ם שכ' דאם בשדה מוכח שהוא אונס ודאי. צ"ל דדוקא ושכב עמה שרואין שהי' הסוף ברצון. אין לחייב את הבועל משום אונס אלא אם היו עדים שהי' תחלה ג"כ באונס. משא"כ אם לא ראו שהי' בסוף ברצון. יש מזה להוכיח שהי' אונס מתחלה ועד סוף. והראב"ד אינו מחלק בדבר. ולעולם בעינן עדים:

פרק כג

ומצאנו מאמר תמוה במס' ר"ה ד"ד נצבה שגל לימינך בכתם אופיר. בשכר שחביבה תורה לישראל ככלבתא לאוה"ע זכיתם לכתם אופיר. והמשל תמוה. והענין דמשונה אהבת שני הדברים הללו שאינו מושג למי שאינו שקוע באהבה זו. ולא כמו כל אהבת שהמה מובנים לכל בני אדם אע"ג שאין כל האדם שוין בטבען וזה אוהב דבר זה יותר וזה אוהב דבר זה ביותר. אבל מ"מ הכל מבינין סוג אהבה של כל דבר. משא"כ אהבת התורה לישראל מה שמתקשר ההוגה בה באהבה ושוגה בה. וכן אהבת הכלבתא לאוה"ע השוגים בה מה שהוא משוקץ ומתועב בעיני האדם שאין לו אהבה זו. המה

דברים נפלאים. ומזה יש להבין ולהשכיל כי דבר רוחני יצוק בהמה. היינו אורייתא וישראל כולא חד. משי"ה בהגות ישראל בתורה מתקשר בה כמו בן המתקשר באמו בשעה שמדבר בה. וכן רוח הכלב עם אוה"ע השוגים בה. וה"ק בשכר שחביבה תורה לישראל באותו אופן נעלה שאינו מושכל לדעת אנושי כמו אהבת כלבתא כו':

פרק כד

והנה בדה"י ב' כ"ה כתיב ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר משה אשר צוה ה' לאמר לא יומתו וגו'. והלשון משונה והכי מיבעי בספר תורת משה. אבל כבר ביארנו לעיל א' ג' ודי"ד דתורת משה לא מיקרי אלא פלפולה של תורה וכאן הוא להיפך. שעפ"י תורת משה משמע באי"א. אבל בספר משה היינו בפשט תורה שכתב משם הוא כך והיינו להמלך. וכן בס' יהושע ח' ל"ב ויכתב על האבנים את משנה תורת משה אשר כתב לפני בני ישראל. דייק הכתוב אשר כתב ולא כמשמעות תורת משה בכ"מ:

פרק כה

ומשי"ה תניא ר"פ מ"ח ובלבד שיודעין להקרות כעין דיינים. פי' דוקא שיהיה מקרין אפילו החולץ יכול לומר בעצמו מצוה שיהיו מקרין. ובזה מיושב הא דתניא זה הפרט יותר משאר דיני חליצה והתוס' נתקשו בזה ע"ש. אבל במש"כ ברור הטעם דשארי דינים אם החולץ יודע בעצמו א"צ הדיין לדעת משא"כ קריאה:

פרק כו

וכמו כן מתפרש בתהלים ק"ב אתה תקום תרחם ציון וגו' ויראו גוים את שם ה' וכל מלכי הארץ את כבודך פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה כי השקיף ממרום קדשו ה' משמים אל ארץ הביט לשמוע אנקת אסיר לפתח בני תמותה לספר בציון שם ה' ותהלתו בירושלים בהקבץ עמים יחדו וממלכות לעבוד את ה'. הדקדוק מבואר. שהחל בלשון יחיד תפלת הערער וסיפיה דקרא בל"ר ולא בזה את תפלתם. וכן לשמוע אנקת אסיר לפתח בני תמותה. וכבר נדרש ע"ז ברבה פי' אמור. גם כפל לשון כי השקיף ממרום קדשו ה' משמים אל ארץ הביט. וכל הענין וחבור המקראות יש להבין. והענין דראה המשורר ברוה"ק דבדור אחרון יתפללו כל ישראל בר"ה על מלכות שמים שישוב לירושלים וימלוך על כל העולם כלו. אמנם כונת תפלה זו אין שוה לכל אדם. יש אוהב ה' בכל לבו ומתפלל על כבודו יתי' שיתגדל

ויש מתפלל ע"ז כדי שבזה ישוב ישראל על אדמתו. וכהבטחת ה' לא"א בשעת מצות מילה כמש"כ בס' בראשית י"ז ח'. ויש שאין לו הרגש בצרת הגלות להליכות עולמו בהצלחה. וא"כ תפלתו זו בלי לב הוא לגמרי רק מצות אנשים מלומדה. ואמר ברוה"ק פנה אל תפלת הערער. אותו יחיד שבכל ההמון המעורר רחמי שמים מעומק הלב על כבוד שמים. מכ"מ ולא בזה את תפלתם של כל ההמון אע"ג שתפלתם הוא רק בשביל טובת עצמם או מן השפה ולחוץ. מכ"מ אל כביר לא ימאס תפלת הצבור הבאה יחד עם הערער. ואמר ברוה"ק תכתב זאת לדור אחרון של הגלות שתתקיים תפלה זו שייראו גוים את שם ה' וכל מלכי ארץ את כבודו. ועם נברא יהלל יה. בכל ימי ר"ה שנעשים עם נברא. כפי' חז"ל על זה המקרא ברבה פ' אמור. ע"פ לשון הכתוב במוספי ר"ה ועשיתם עולה ולא והקרבתם אלא מרמז שנעשים בריה חדשה יהלל יה בחג הסוכות. שיהיו בטוחים שנשמע תפלתם אם מעט ואם הרבה. ואמר כי השקיף ממרום קדשו וגו'. אע"ג שבאמת תפלת הצבור אין כדאי להיות נשמע. מכ"מ באשר השקיף ה' לרעה על מלה"ש היינו ממרום קדשו על המלאכים ברקיע של מטה. והתבונן כי גם בהם יש תְּהִלָּה. ע"כ ה' משמים אל ארץ הביט. על בני אדם אשר מעפר המה הביט ברחמים לשמוע אנקת אסיר. מי שמצטער על כבוד שמים. שהוא תמיד אסיר תקוה שאין מתפייס על שטוב לו גם בגלות. לפתח בני תמותה. ואותם שאין להם הרגש על צער השכינה. ורק מכ"מ מתפללים. מכ"מ יגיעו לספר בציון שם ה' ותהלתו בירושלים בהקבץ עמים יחדו וגו'. וכ"ז הרעיון מרומז בפרשה זו:

ובברכות די"א ב' אי' ורבנן אמרי אהבת עולם וכה"א מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד. והוכחה זו סתומה לענין ברכה זו. אבל הענין דאהבה הבאה ע"י התלמוד גדול מאהבה הבאה ע"י קרבנות בשני דברים. א' דקרבנות אינו אלא בירושלים קרוב לפני המלך ה' היינו מקום מלכותו ית'. משא"כ תורה בכל מקום. וזהו מאמר הנביא מרחוק ה' נראה לי. ב' דקרבנות אפילו בירושלים אינו אלא בזמן שבהמ"ק קיים. והרי למצער ירשו ישראל מקדשי אל. משא"כ תורה אין הפסק לעולם. וזהו מאמר הנביא ואהבת עולם אהבתיך. והיינו שמביא הגמ' שראוי לומר בברכה שנאמרה על התלמוד אהבת עולם. אכן בדבר אחד היה נוח לישראל אהבה הבאה ע"י קרבנות. שקרבנות כל ישראל ראוים לזה. ומי שבא ברגל לירושלים ומביא קרבן ראיה ה"ז מגיע ליראה ויראה לכל אחד לפי ערכו. משא"כ אהבה הבאה מן התלמוד. אינו אלא מי שזוכה להיות עמל בתורה ולא הכל ראוים ומוכשרים לזה. ע"ז מסיים הנביא על כן משכתיך חסד. פי' מש"ה המשיך הקב"ה לאהבת עולם של תורה מדת החסד.

דבמה שמהנים למתדבקים לת"ח שיהיו יכולים לעסוק בתורה משיגים גם המה אהבת ה'. וביארנו בזה ברנה ש"ת בביאור המקרא על משכבי בלילות וגו' וזהו דבר הכתוב ואהבת עולם אהבתיך. שיהי' בלי הפסק מקום וזמן. ע"כ משכתיך חסד שיהא כל אדם מישראל ראוי לזה:

פרק ל

והיינו דברי ירמי' הנביא ד' בבאור. אם תשוב ישראל וגו' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד ונשבעת חי ה' באמת במשפט ובצדקה. והתברכו בו גוים ובו יתהללו. כי כה אמר ה' וגו' נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים וגו' פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רוע מעלליכם. ביאור המאמר. ירמי' הזהיר את ישראל שבדורו אם ירצו לשוב יהי' דווקא אלי. פי' מאהבת ה' ולא מאהבת עצמו היינו יראת העונש. ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד. לא יהי' באופן שהוא מתנודד ואינו בטוח שיעמוד לעד אלא תהי' מאהבה ואז לא תנוד. ופי' עוד עד היכן יגיע כח התשובה עד ונשבעת חי ה' באמת וגו'. ומבואר יפה לעיל י' כ' עפ"י חז"ל. ופי' הנביא טעם על אזהרה שלו שהיא לא מחקי התשובה שמתקבלת אפי' היא מיראה כמו שאמר הושע הנביא שהי' קודם ירמי'. ואמר שובה ישראל וגו' כי כשלת בעונך. ומפרש הגמ' ביומא דפ"ו ב' שהוא מיראה. ע"כ פ' כי כה אמר ה' וגו' והענין שנבואה זו אמר ירמיה סמוך לשתי שנים אחרונות שלפני חרבן בהמ"ק. ואי' בגיטין דע"ט צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים שתי שנים לונושנתם שאלמלי ישבו כל משך ונושנתם בארץ לא נשתייר ח"ו מישראל שו"פ. וביומא שם אי' עוד גדולה תשובה ומע"ט שהוא כתריס בפני הפורענות. וע"כ מיירי אפי' מיראה דאלו מאהבה לא שייך כתריס שהרי עונות נעשים כזכיות שנא' ועליהם חיה יחיה ואין מקום לפורענות אלא אפי' מיראה מכ"מ א"א שיגיעו היסורים בשעת תשובה. מעתה יפה הזהיר ירמיה בזמנו בשם ה' נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים רוצה אני שתחרשו לבבכם רק באופן שלא יגדל מזה קוצים. ומפרש עוד היאך יצא מזו החרישה קוצים פן תצא כאש חמת ובערה ואין מכבה וגו'. היינו דתשובה זו כתריס שלא יחרב הבית בשנים אלו של תשובה. ואח"כ יעברו משך ונושנתם והתשובה תתנודד. ואז לא תהי' לכם תקומה ח"ו. ויהי' הניר בשביל גידול קוצים. ע"כ אם תשובו יהי' דווקא אלי מאהבה ולא תנוד לעולם. וזהו דבר ה' כאן. כי תשוב בכל לבבך ובכל נפשך מאהבה:

וזהו שהתגעגעו בני קרח בזכרם תענוג אהבת ה' בעת עליית ישראל ברגל לעזרה ואמרו (תהילים מ"ב:ה') צמאה נפשי וגו' מתי אבא וארא וגו' אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי

כי אעבור בסך [בשעה שעלו מירושלים לעזרה היו כ"כ מרובה המון ישראל כחולות עד שלא היו יכולים לרוץ לעזרה. אלא עברו בדוחק והיו הרגלים כמו בסך. מבלי יכולים לפסוע פסיעה גסה ולא במרוץ. והיינו שמוסיף בלשון] אדדם עד בית. [כמו המדדה הוא קופץ לאט] בקול רנה ותודה המון חוגג [בשעה שהיו הולכים בדוחק מה עשו אז המון חוגג היו מעוררים את אהבת ה' בקול רנה ותודה] ועתה בזכרי תענוג רוחני זה שחסר לנו בגלות. נשפך עלינו נפשנו. ואמר כמו שרוצה לנחם א"ע ולהשקיט את המית לבבו. מה תשתוחחי נפשי וגו' כי עוד עודנו ישועות פניו. [עוד יבא עת שתשוב ותזכה לזה] הוסיף להתגעגע באופן אחר אלהי עלי נפשי תשתוחח [לא על ה' הנני מתרעם חלילה שהסיר ממנו תאות נפשנו. אלא על עצמי הנני מתרעם. על מה שאינני משיג אהבת ה' ומחסר את נפשי מהנאה זו]. ע"כ אזכרך מארץ ירדן [בשעה שהנני בארץ ירדן. אע"ג שהיא ארץ מבורכת. מכ"מ אזכרך שחסר ממני תענוג הרוחני שהי' לי בהיותי בא"י] וחרמונים מהר מצער [שידוע שחרמון הוא שבעה מטל ברכת ה'. עד שאמר הנביא כטל חרמון שיורד על הררי ציון. ששם באמת לא הי' בטבע טלי ברכה כמו בחרמון. עד שצוה ה' את הברכה. ואמר כאן שחביב עלי טל חרמון שירדו על הר מצער נגד הר חרמון עצמו. וביאר התרעומות על עצמו] שהרי תהום אל תהום קורא לקול צנוריך [כבר ביארו חז"ל בתענית פרק א' ע"ז המקרא. אין טפח יורד מלמעלה עד שעולה שני טפחים מלמטה. והמשילו חז"ל מיטרא בעלה דארעא. אשר בשעה שהוא מעורר את התאוה מתעוררת היא לנגדו במדה מרובה ממנו. והנה אם הוא כן בדומם. אף כי בנפש הישראלי שאם היינו מעוררים את האהבה כראוי. הי' מתעורר מלמעלה. או להיפך. שאם הי' הקב"ה מעורר אהבתו אלינו. היינו גם אנחנו מתעוררים להשיג אהבה. אבל לא כן הדבר. הרי] כל משבריך וגליך עלי עברו [כל מאורעות שבעולם שהן כגלי הים עצבוני ויעכרוני. ואינני מוצא בי רוח השמחה לאהבת ה']. יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי ביאר עיקר תפלתו ומה הוא מבקש שיצוה ה' לשפוך עלי חוט ש"ח. היינו התעוררות של מעלה. ובלילה שירה עמי הוא שקידת התורה בלילה כדאי' בע"ז ד"ג כל הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום שנא' יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי. תפלה לאל חיי. היינו שאחר שלמד בלילה משוך עליו חוט של חסד שמתקבל תפלתו ביום. והוא בקשה שיעזרני ה' ללמוד בלילה בחשק נמרץ עד שמחמת זה תתעורר האהבה מלמטה כטבע התורה . וכהבטחת התורה כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך. ומחמת זה תתעורר אהבת ה' אלי]. וע"ז מסיים עוד הפעם להניח המית נפשו מה

תשתוחחי נפשי וגו' ישועות פני ואלהי. [הוסיף כאן לומר שישועה זו שאנו מקוים תהי' כ"י ישועה לאלהי' ג"כ. שהרי גם שכינה מצטערת כ"י בשעה שחסר תענוג זה מבניה]:

פרק לב

והיינו שהזהיר ר"א לתלמידיו מנעו בניכם מן ההגיון. ופרש"י שלא יעסקו במקרא יותר מדי ואין הכוונה שלא ילמדו הרבה מקרא. וגם הלא לא נזכר במלת הגיון ביחוד מקרא. דמשמעות הגיון הוא עיון כפרש"י ע"ז די"ט יהגה יעיין. אלא ה"פ מנעו בניכם שלא הגיעו עוד ללמוד התלמוד ועומדים בלימוד מקרא מן ההגיון שהוא העיון שלא יעיינו עוד בלמודם שהוא מקרא באשר לא עמדו עוד על עיון התלמוד לכוין אל האמת ובב"ר פ' תולדות אמרו ורוב דגן זה תלמוד ותירוש זה אגדה וכן בריש ויקרא יחיו דגן בתלמוד ויפרחו כגפן באגדה. למדנו כשם שאין לשתות יין לפני מאכל לחם באשר היין משכר אז ביותר ומאבד את הדעת. כך אין להשקיע הדעת באגדה לפני התלמוד. שהוא מאבד את הדעת אז. ומזה יש להבין דמכש"כ א"א לקוות להשיג מעלת התלמוד וחכמת הטבע יחד. אם לא שיקדים עמל התלמוד הרבה. ואחר שכבר עמל ומצא כדי מדתו. אז יכול להפנות גם לשערי חכמות. ויהיו שניהם שמורים ומתקיימים בידו. וה"ז האדם המעלה דומה לעץ מאכל. דכמו עץ מאכל גידולו וטובו משתלם בשלשה דברים גשם מטרות עוז טל ושמש. ושלשה אלה לא ביחד משתמשים לטובת הפרי אלא מתחלת גידול הפרי. העיקר הוא הגשם המרובה כדאי' בתענית פ"א מטרא רזיא לאילנא. ואין הטל והשמש מועילים אז כלל עד שגדל הפרי ונצרך להמתיקו אז טוב שיבא הטל לרככו ולהמתיקו. ואח"כ בא השמש וממתיקו יותר. משא"כ בעוד לא גדל כ"צ בגשם. אין השמש מועיל כלל. ולא עוד אלא אפילו הטל הבא לרכך. בא השמש ומגביהו וממשיכו מן הפרי. כך האדם המעלה גדל ע"י התלמוד שנמשל למטר. וע"י הבנת המקרא שהוא דברי אגדה ונמשל לטל. מגיע למוסרים טובים ואיך להתנהג בהליכות עולם ולהגביה הנפש וע"י חכמת הטבע שנמשל לשמש. כמבואר בקהלת מה יתרון לאדם שיעמול תחת השמש. דמשמע הטבע מגיע עוד לכבוד לפני אוה"ע ולעשות גדולות בישראל. אבל סדר הגידול העיקר הוא הגשם. ואח"כ טוב בדברי אגדה שנמשל לטל. ואח"כ טוב להמתיק עוד כחו ע"י חכמת חיצונית שהוא השמש. משא"כ בעוד לא גדל בלימודו. אין חכמת חיצונית מועיל למעלת כבוד הישראלי כלל ולא עוד אלא אפילו לימוד המקרא והעיון בו שנמשל לטל באים חכמות חיצוניות ומגביהים המוסר היוצא מהם. ומטים המקראות לעקלקלות:

וכמו שאמרה חנה אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עתק מפיכם כי אל דעות ה' ולא נתכנו עלילות. וכתיב ולו בוא"ו הענין דמכחישי ההשגחה העליונה באים בשלש טענות. א' שהקב"ה רם ומסולק מהעולם השפל. ואינו יודע הנעשה בארץ וע"ז כתיב בתהלים קל"ט אשר יומרוך למזמה. ב' שאע"ג שאם היה רוצה לדעת היה יודע מכ"מ עזב ה' את הארץ. כי במה נחשב האדם בריה קלה לעשות מאומה בעולם. ואין להקב"ה לחוש למעשיו כמו שאין לאדם לשום לב למעשה הזבוב בביתו. ג' אפילו יהיו מעשה האדם לרע מזיקים בעולם. אין כבודו יתי לשפוט בזה. וראוי לפני כבודו לוותר. על כל אלה אמרה חנה אל תרבו תדברו גבוה גבוה. לא תאמרו שהוא גבוה גבוה הרבה מבלי ראות למטה. יצא עתק מפיכם . נגד שתי טענות האחרונות שהעתיק הקב"ה השגחתו מן העולם יצא הרעיון של עתק מפיכם. ונתנה טעם על אזהרה הראשונה כי אל דעות ה' היאך אפשר לחשוב שאינו יודע מה בארץ. הרי הוא ברא דעות בני אדם וכל הידיעות הוא בראן. ואיך אפשר שאינו יודע. וכלשון הכתוב הנוטע אזן הלא ישמע וגו'. ועל טענה שניה שאין לו לחוש למעשה האדם. אמרה ולו נתכנו עלילות של ב"א שכל פעולה נוגע לו כ"י לבנות ולהרס. ובירושלי' וברבה פי קדושים אי' כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו ר"ה בשם ר' יעבץ מהו מגיד לאדם מה שחו יוצר הרים ובורא רוח פי' דשחו של אדם יוצר הרים בטובם ובורא רוח לעקור הרים ברעתם. ועל טענה שלישית שאין כבודו יתי לנקום על רעת האדם. ע"ז אמרה חנה ולא נתכנו עלילות הכונה ושכר ועונש נעשה מאליו. וכמו שהוא אינו פועל מאומה. אלא שאחר שיסד עולמו כך שוב מפי עליון לא תצא הרעות והטוב כמש"כ ר"פ ראה ובפי בחקתי. וא"כ הנענש ה"ז כתינוק השולח ידו במכונה והוא נזוק ע"י גלגלי המכונה המזיקים בשעה שמעבטים ארחותם. ולא שייך לומר על בעל המכונה שיוותר להתינוק שלא יריעו לו הגלגלים כי קטן הוא כך העולם ומלואו כמכונה גדולה נתקן על מעשה האדם וא"א לוותר. והיינו דאי' בירושלמי שקלים פ"ה ובב"ר פי תולדות אר"ח כל האומר הקב"ה וותרן יוותרו מיעוהי. ר"ל כמו מי שאוכל דבר המזיק למענו וכי אפשר לוותר שלא יכאב לו כך הטבע א"א לוותר על עונשי עבירה אם לא ע"י תשובה שהיא רפואה. כ"ז אמרה חנה:

וכיב"ז פי' בד"ר פי תצא עה"פ בתהלים נ' תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי. אם תשב באחיך תדבר שהוא אח מאב ואינו נגד טבע ב"א לדבר עליו סרה. מכ"מ אחר שאסור מצד יראת ה'. ואם תבא לזה. סופך אשר גם בבן אמך שמטבע ב"א לאהבהו כפשטא דקרא יסיתך אחיך בן אמך. שהוא אוהבך ביותר מכ"מ תתן עליו דופי. כך

מי ששכח את מי שגמל עמו מכבר. מגיע לידי מדה שמשכח גם את מי שעושה עמו בשעה זו:

והכי מתפרש לשון התנא במס' אבות אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני. פי' אם לא אראה בשבילי כל הנצרכים לי מי יראה בשבילי. וא"כ הרי מחויב אנכי לראות בשבילי ככל אדם מהעובדי כוכבים העמלים לצרכם. מכ"מ כשאני לעצמי שאני עושה בשבילי בלי צד רצון ה' בכך היינו לפרנסת עצמו או אשתו ובני ביתו וכדומה אלא רק לרצונו ממש מה אני. מה חשיבותי בעולם ומה ישיות שלי. דא"כ הרי אני ככל המון האדם ולא הוא כן ישיות של ישראל:

פרק לג

והמשורר בתהלים ח' אמר בשם מלאכי מעלה ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים. מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צוררך להשבית אויב ומתנקם. הכונה שמלאכי מעלה נפלאו על כבוד שמו ית' שבכל הארץ הבא ע"י ישראל. עד שיש להם מקום לבקש שהלואי יתן הוד כזה על השמים. וביאר המשורר ע"י מי בא זה הכבוד. מפי עוללים ויונקים. והוא משל על יגיעי תורה שמבואר במכילתא פ' בשלח לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן שניה לה אוכלי תרומה. והטעם שעמל תורה בעי דעתא צילותא וזה א"א אלא באוכלי מן. שהיו בטוחים במזונות ולא נצרכו אפי' לשום טה"נ. שניה לה אוכלי תרומה. שגם המה בטוחים יותר מאוכלי מעשר. כי הבעלים יראים להשהותן בבית שלא יהי' מי מאנשי ביתו נכשל באיסור מיתה ב"ש וכמש"כ לעיל כ"ו י"ג. אבל בשביל שטה"נ לבעלים מש"ה אין דעת המקבל שפוי כ"כ. ומכ"מ גם להם כח ועוז לעמל בתורה. ולזה אמר המשל עוללים ויונקים. עולל הוא עובר לא ראה אור השמש. והוא ניזון במעי אמו. וא"נ אפי' לבקש פרנסתו ממנה. ויונק גם הוא פרנסתו מזומנת ובטוחה. ויותר משהבן רוצה לינק האם רוצה להניק. אבל מכ"מ לפעמים נצרך לבכות ולבקש מאמו שתיניקהו וכן בזה"ז יש עמלי תורה בית הוריהם בכבוד ורצון והמה נמשלו לאוכלי מן. ויש ניזונים בנדבת אחרים שרוצים לזכות בת"ת. ונמשלו לאוכלי תרומה. ואמר המשורר כי ע"י שני אופנים אלו. יסדת עוז התורה. ובכחה להשבית אויב ומתנקם. שכך הוא עיקר זכות התורה כמש"כ כ"פ. ופי' אויב הוא בלב ומתנקם הוא בפועל. כ"ז הוא כבוד ה' ע"י ישראל. מה שא"א להשיג ע"י מלאכים. והמה מתקנאים בנו שזכינו לכח עמל תורה שבא ע"י עוללים ויונקים. והוסיף המשורר כי אראה שמיך וגו'. שנמסר כל הידיעות בזה בכל אדם המעלה אפי' באוה"ע. ע"ז מסיים מה אדיר שמך

בכל הארץ. ולא ביקשו בזה אשר תנה הודך על השמים. דבחכמות אלו שהמה טבעים שגבה כח המלאכים הרבה מכח אנושי. הרי למדנו דכבודה ש"ת ועוזה אינה באה כי אם ע"י מורשה קהלת יעקב. המחזיקים את העוללים ויונקים. וע' מש"כ בס' במדבר כ"א בשירת הבאר:

ועכ"ז התפלל דוד המלך ע"ה שמרה נפשי כי חסיד אני ואי' בברכות ד"ד א' לוי ור"י חד א' כך אמר דוד לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות. ואני חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך. וח"א כן אמר דוד לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים בכבודם ואני ידי מלוכלכות בשפיר ושליה ולא עוד אלא כל מה שאני עושה כו' עם מפיבושת כו'. והדבר תמוה. למאי חקרו חסידותיו של דוד. ודאי יש עוד הרבה ענינים שהתנהג בחסידות כמו מה שהתגבר של רצונו ולא הרג את שאול ועוד הרבה. אלא משום דקשה לחז"ל לפי הפשט וכי אפשר לומר לפני ה' שישמור אותו מפני שהוא חסיד וראוי הוא לכך. והלא אין צדיק בארץ לבא בזרוע בשביל מעשיו הטובים. להכי פי' ח"א שהחסידות היו התמימות הנפלאה להודות לה' על משפטי צדקך היינו על הטובה מעין הרעה כדאי' שם ד"ס א' וזהו מרוב בטחון במדת טובו יתי'. והיינו מה שסיים באותו מקרא הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך. וח"א דה"פ שמרה נפשי שלא אחטא. כי חסיד אני מתנהג בחסידות במעשים שקרובים להסיר מורא וכבוד מלך. ויהי' הקלקול רב. ע"כ שמרה נפשי לעבדך הבוטח אליך שתוליכני בדרך הישר. והיא ברכת משה שיהא אוריך לאיש חסידך. וע"ז יתפלל כל חסיד להיות נשמר מן המעוות:

וענין הבדל הברכה לפי כח התורה מבואר במס' עירובין דנ"ג ב'. דוד דגלי מסכתא כתיב בי' יראיך יראוני וישמחו. שאול דלא גלי מסכמא כתיב בי' אל כל אשר יפנה ירשיע. ופרש"י לא הי' זוכה להורות כהלכה. והוא תמוה לומר על שאול שלא הורה כהלכה. ותו דאותו מקרא מיירי בהצלחת שאול. וגם מיירי במלחמה ולא בהוראה. אלא ודאי הפשט במקומו דשאול הי' מתגבר במלחמה והרשיע לעשות שמות בארץ אויביו. והי' מוכרח לעשות כן כדי שלא ישובו מיד להלחם. והוא משום שלא כבשם תחתיו. וזהו לשון ירשיע. אבל דוד כשכבש לא עשה שמות כ"כ. והוא משום שכבשם ושם בה נציבים שלו. ומש"ה כתיב בדוד ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. כמו שביארנו בס' במדבר כ"ד ח'. ובאשר יראי ה' אין להם שמחה על חורבן הישוב אפי' של שונאיו כמו שראינו הנביאים ירמי' ויחזקאל שקוננו ע"ז. מש"ה כתיב בכבוש דוד יראיך יראוני וישמחו שלא שמתי שמות בארץ. ופי' הגמ' בטעמו ש"ד דדוד גלי מסכתא היינו שתורתו והוראתו היו עפ"י הכרח העיון עד שנעשה משנה ומסכתא. ומש"ה הצליח כן במלחמה שיהי' קבוע.

משא"כ שאול שלא הורה אלא מצד הסברא ומדמה מילתא למילתא. וזה אינו משנה ואפשר יבא אחר וחקרו בסברא אחרת ע"כ הי' הצלחתו לשעה. וכך בא הברכה בכהנים ולוים. לפי כח תורתם. כך תהיי הצלחת מלחמתם:

והכי מבואר במכילתא פ' בשלח והובא בתוס' מס' סוטה פ"ז ר"י"א בשעה שעמדו ישראל על הים אמר יהודה אני אלך לים ובנימין אמר אני אלך תחלה קפץ שבטו של בנימין והיו שרי יהודה רוגמים אותם שנא' שם בנימין צעיר רודם רד ים. שרי יהודה רגמתם. משל למלך שהיו לו שני בנים אמר לגדול הקיצני בשלש שעות ביום ולהקטן אמר הקיצני עם עמוד השחר. הגיע עמוד השחר ובא הקטן להקיץ אמר הגדול לי אמר אבא בשלש שעות. והקטן אמר לי אמר אבא להקיצו עם עה"ש וכיון שצהבו זב"ז הקיץ המלך. אמר בני שניכם רציתם לקיים דברי לשניכם אשלם שכר. כך לשבט יהודה נתן מלכות ב"ד ולשבט בנימין נתן בהמ"ק. והמשל נפלא. וגם תחלת הענין יש להבין. מדוע גבר בנימין על יהודה. והיאך לא חלק לו כבוד. אבל הענין שנס קריעת ים סוף הי' מיועד להיות באחד משני אופנים. אם בהנהגת נס נסתר סמוך להליכות הטבע. וע"ז הקדים הקב"ה רוח קדים עזה כל הלילה ומייבש והולך לאט לאט אם בדרך נס נגלה שבשעת קפיצה בעומק הים יהא נקרע. והכל לפי הכנה של ישראל. אם לא ימסרו נפשם באמונה לקפוץ בים. אזי יהא בדרך השגחה פרטית כל הליכות הטבע. ואם ימסרו נפשם באמונה אזי בע"כ יהא נקרע פתאום. והי' דעת שבט יהודה שכבודו של הקב"ה להמעיט הנס כל האפשר. ע"כ אין ראוי לקפוץ בים עד שיתייבש ע"י הרוח והי' נצרך עוד לשהוי איזה שעות ואז ילכו תחלה כאשר יהודה גבר באחיו. אבל דעת בנימין הי' שכבודו של הקב"ה הוא להראות נס נגלה. ע"כ אין רצונם לשהות כלל. ואחר דשבט יהודה לא הי' ברצונם לילך עתה ע"כ ילכו הם תחלה. והנה קפץ שבטו של בנימין ונקרע פתאום. והיינו מכוין להמשל שהמלך צוה לבנו הגדול להקיצו בשלש שעות ביום כדרכן של מלכים. כך נתן הקב"ה דעת ורצון שבט הגדול שהוא יהודה להלוך בהליכות הטבע להראות שהקב"ה מהוה הכל והטבע בידו. ונתן דעת ורצון שבט הקטן שהוא בנימין להתהלך בדרך גבוה ונעלה להראות שהקב"ה אדון הכל ומשדד הטבע לגמרי. ע"כ נתן הקב"ה ליהודה מלכות ב"ד שמתהלך בדרך הטבע כמו שנתבאר לעיל. ולבנימין נתן בהמ"ק שנסים קבועים היו בו:

ולא תקשה מאין בא לשבט דן כח הדין אחרי שלא הי' לו כח התורה דכבר הראה הכתוב בפ' יתרו לדעת שאם אין דיינים ע"פ התורה אז יש להעמיד ערכאות שבסוריא היינו אנשים שאין להם דעת במשפטי התורה רק בדעת נוטה של ב"א ולהביא בזה

שלום על ישראל. ולא עוד אלא אפי' מה שהיו שבט דן ע"פ רוב הזמנים עובדי עבודת כוכבים כידוע מכ"מ לא גרע זכות הדין לעשות שלו. והיינו דאי' ברבה פ' משפטים בזה"ל דוד א' יראת ה' טהורה עומדת לעד מהו כך אדם שונה מדרש הו"א ואם אין בו יראת חטא אין בידו כלום. משל לאדם שאמר לחבירו יש לי אלף מדות כו' א"ל חבירו יש לך אפוטקאות ליתן אותם בהם אם יש לך כן הכל שלך ואם לאו אין בידך כלום. כך אדם שונה הכל א"ל אם יש לך יראת חטא הכל שלך וא"ל אין לך כלום שני והי' אמונת עתך וגו' יראת ה' היא אוצרו לכך נאמר יראת ה' טהורה וגו' והנביא צוה ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. והוא פלא מה זה שייך לפי משפטים וגם מה זה הנביא צוח. אלא כך הענין . שלמד מדכתיב יראת ה' טהורה וגו' אחר כל המקראות תורת ה' תמימה. עדות ה'. פקודי ה'. מצות ה'. ואח"כ יראת ה' ללמד דכל אלה תלוי ועומד על יראת ה'. בל"ז אינם כלום. והרי משפטי ה' כתיב לאחר יראת ה'. למדנו מזה דלא כן זכות משפטים דאפי' בלי יראת ה' יש בהם זכות שעושה מישרים בין אדם לרעהו. וע"ז מסיים דהנביא צוח ציון במשפט תפדה. דנהי שאין לה זכות תורה ומע"ט שבין אדם לשמים אחר שעבדו עבודת כוכבים. אבל אכתי בזכות משפט תפדה וכן שביה בצדקה. וכך הי' שבט דן זכות המשפטים גבר אצלו על כל דרכיו:

ויש להוסיף דפי' ובימי אקרא. משמעו גם ימי צרות ר"ל גם ימי החג. שאז היו קוראים לה'. וע"ז יבאר אפפוני חבלי מות. היינו בזמן צרות. מצרי שאול מצאוני. בימי החג. דאז יש לחוש על קלקולים כדאי' בקידושין דפ"א סקבא דשתא ריגלא. ועי' מש"כ בס' ויקרא בפי מועדי ה' עה"פ ולא תחללו את שם קדשי. וזהו התפלה כי ישמרנו ה' ממצרי שאול. ואמר צרה על ימי הצרות. ויגון על ימי השמחה. ובשם ה' אקרא אנה ה' מלטה נפשי. משני הדברים. ע"ז בא המשורר ואמר חנון ה' ומחונן למבקשיו להיות מפלט להם בעת צרה. וצדיק ומציל את עמו מן העבירות. והכי יתפרש קראי דלהלן:

והוא כלשון המקרא תהלים ע"ו ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה. וכבר ביארנו בס' ויקרא כ"ג מ"ג דיוק לשון סוכו ומעונתו. וגם על מה קרא את ירושלים בשם שלם שהי' בעוד לא קרא א"א ה' יראה. וביארנו שם דהר המוריה נקרא ירושלים ע"ש השגחה קבועה של פרנסת העולם שתלוי בעבודת בהמ"ק. ובזה מכונה בשם ביתו כי"י. אבל לענין מלחמה ממשיל המקרא כמו מלך בו"ד בשעה שיוצא למלחמה מניח בית פלטין שלו אשר הוא מפרנס שם את המדינה בהשגחתו. ויוצא למדינה אחרת להשגיח על חילו בשעת מלחמה. ויש לו שם פלטין קבוע אשר שם עיקר דירתו בכל משך המלחמה ונקרא מעונתו. ובכל יום הולך לעיקר מקום מלחמה

ויש לו אהל וסוכה בכ"מ. כך עיקר השגחתו של הקב"ה לענין מלחמה שמכונה בשם מעונתו הוא בציון היינו בשערים המצוינים בהלכה דשמה כח חרבם של ישראל. שהוא התורה. ומכ"מ הי' אז בשעת נס של יחזקיהו לפני ירושלים בשלם סוכו היינו בדרך עראי ומפרש שמה שבר וגו'. הרי דמעונה משמעו עיקר דירה בלי מקומו ממש. אלא שעת המלחמה גורם לכך. כך המשיל כאן דישראל המה לענין מלחמה מעונתו של אלהי קדם. להנהיג את האוה"ע לפי צרכן של ישראל כדאי' פי' הבע"י ונברכו בך אפי' אוה"ע מתברכים בשביל ישראל. וכן אמרו אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל:

פרק לד

ובזה יובן הא דאי' בסנהדרין דמ"ז א'. בהא שגירר חזקיהו מלך יהודה את עצמות אביו על מטה של חבלים. וקאמר ואי משום יקרא דחיי הוא מ"ט. ומשני כי היכי דתהווי ליי כפרה. וקשה הא בסמוך מוכיח הגמ' דיקרא דשכב הוא מדתנא רנ"א סימן יפה לאדם שנפרעין ממנו לאחר מיתה לא נספד ולא נקבר וכו' ש"מ יקרא דשכבי הוא הרי אי יקרא דחיי הוא אין בזה כפרה למת. והאיך משני דאפי' למ"ד יקרא דחיי מכ"מ הוי ליי כפרה. ונראה דמש"ה פירש"י בד"ה על מטה כו' ובזהו לעיני כל כדי שיתייסרו האחרים כו'. ולמאי פרש"י הכי ולא כמשמעו כדי שהבזיון יהי' לו לכפרה. אלא משום שבא ליישב דאפי' למ"ד יקרא דחיי הוא מכ"מ הוה בזה כפרה. משום שהי' בזה זכות הרבים שנתייסרו בו אחרים ובזה לכ"ע הוי ליה כפרה: